

Móður mál - faðirs tala

Orðaskiftið um mál í fjölmiðlunum snýr seg sum oftast um filologiskar spurningar, men Kirsten Brix vísir í sínum fyrilestri á, at evnið er nógv fjølbroyttari enn so. Hon sigur m.a. „Tað gevur onga meining fyri eina gentu ella eina kvinnu, at orðið 'maður' skal vera partur av eg-kensluni, tað er tvørturímóti fremmandgerandi. "Fyrilesturin varð hildin á ársfundinum hjá teimum norðurlendsku málnevndunum á Fróðskaparsetrinum 16. august.

Kyn og mál, sum er tað heitið, eg eri biðin at halda fyrilestur um, er ein so breið orðing, at til ber at nærkast evninum úr mongum sjónarhornum, harafturímóti ger tíðarráman, at tað er sera avmarkað, hvussu nógvir spurningar kunnu víðgerast. Eg havi valt at hyggja at nøkrum fáum bókmentaligum tekstum við atliti til yvirskriftina.

Patent på livet

I Weekendavisen nr.28 frá 11.-17.juli 1997 las eg á fremstu síðu yvirskriftina 'Patent på livet'. Greinin snýr seg um, at ES er farið undir at samskipa lógarverkið um patent í limalöndunum. Og patentíð snýr seg í hesum førunum um "bioteknologiskar uppfinningar", sum tað eitur. Í stuttum merkir hetta, at privatir granskarar og virki skulu sleppa at fá einkarrætt upp á eitt evni, sum er framleitt við at genmanipulera alt frá tomatum og vaskipulvi til svin og arvaeginleikar hjá menniskjanum. Tað er ikki ætlanin í hesum fyrilestri at víðgera allar teir flektu bioteknologisku, løgfrøðiligu, búskaparligu, etisku, politisku spurningarnar (og aðrar við), sum eru tengdir at hesum evninum. Tað, sum fekk meg at geva hesum gætur, var orðingin 'patent på livet', sum eg haldi vera eina sjálmvótsgn.

Tá ið onkur søkir um einkarrætt til eitt evni ella eina framleiðslu, merkir hetta, at viðkomandi ætlar at framleiða fleiri eintøk av akkurat sama slagi. Tað kundi sostatt tykja, sum at menniskjans gamli dreymur at skapa liv kunstiga er um at gerast veruleiki. Men livið er tað margfalda, tað óvantaða, tað irrationella. Verður tað programmerað og stýrt, er tað nettupp ikki liv. Vísindamenn í kittlum við ófatiliga kostnaðarmiklum verkætlanum eru um at kollvelta okkara tilveru, siga teir. Okkum týstist ikki í framtíðini at góðtaka náttúrunnar frábráð, møgulig brek kunnu bótast, óynskt gen skiftast um við onnur meira lokkandi.

Tá ið eg las hetta, fór eg at hugsa um, hvar henda einoygda visionin mundi hava sín uppruna, og eg endaði í mytnum, sum í sínum myndamáli goyma lykilin til sjálvfatanina hjá okkara mentan.

Gunnløð og Óðin

Tann íslendski rithøvundurin, Svava Jakobsdóttir, endurtolkar í skaldsøgu síni, Søgum um Gunnløð (Gunnlaðar saga), mytuna um, hvussu Óðin fekk fatur á skjaldarmjóðinum.

Kirsten Brix helt fyrilestur á Málnevndarfundinum, sum var á Fróðskaparsetrinum herfyri (Mynd Alvar Haraldsen)

Urð hevur lært Gunnløð, dóttur Suttung, upp til at vera prestinna í halgidóminum. Uppgávan, hon skal greiða, er at leiða tann nýggja kongin inn í teir heilagu loyndardómarnar og harvið gera hann fýran fyrri at stýra í friði og við virðing fyri øllum skaparverkinum. Fyri at koma á mál má tann komandi kongurinn fyrst doyggja, hann má igjøgnum tað kolasvarta, ræðuliga myrkrið í Hel og verður síðani endurføddur, tá ið hann verður leiddur upp í sólarljósið. Har svør hann trúskap við ringin hjá gudinnuni og Gunnløð handar honum mjóðin.

Eina gudadrykkur er løn hansara, livsvón og føði. Hon oysir mjóðin úr gullkarinum og fyllir steypini við slanguhaldi. Rættir honum drykkir. Hann rættir

báðar hendur fram - sum ein blindur, sum biður um sjón - og tekur ímóti steypinum. Steypið skelvir í hond hansara. Hann kreppir hondina um slanguhaldið og biður til tað verður stilt. Hon lyftir sitt steyp, og bæði bera mjóðin at mynini í somu løtu.

Brennandi eldur lokar seg um líkamið. Hon blindast av hesum eldi. Hon kennir trá og meg, sum tekur hennar hug og líkam og veitir manninum liv. Oysir av nýggjum. Hann lokar í seg, tystur, svangur. Liv kemur í hann... nýtt liv... (s.157)

Vígluveitslan heldur fram við mati, drekkja og dansi, hon er ein ósandi rúsur, har himmal og jørð og alt skaparverkið slær við sama puls. Hæddin er tað heilaga brúðleyp.

...hon /Gunnløð/ er jørð og vatn... gudinnan latin upp í hendurnar á síni egna lóg, at livið skal livna...hon sum kennir loyndarmálið er í hesi stund sjálvt loyndarmálið... sólar brenna í eygunum, tá ið hon hyggur upp á mannin... moyggjarnar lata hana úr møttlinum, ennisprýðinum, skartgripinum...gudinnan nakin krevur gitnað...veldug og grim og uppslúkað av sínum harðrenda kravi um skapan og endurskapan tolar hon hvørki drál ella undanfærslur...liv skal vera trá beggia...hansara lukka og eydna valdast um, um hann lútar undir vilja hennara, tá ið hon býður honum í sína gullprýddu song. Leggur armin um hann til tess at ósáddir akrar skulu spretta og smúr drýsur av hvørjum strá... (s.158)

Svíkið hjá Óðini

Men Óðin hevur ongar ætlanir um at vera landshövdingi hjá gudinnuni, hann vil hava hennara pláss; tað er ikki nóg mikið fyri hann, at hann við vigsluni er fýrdur inn í loyndardómarnar og vorðin partur av tí kollektiva. Hann vil sjálvur eiga sannleikan og alt valdið. Hann stjelur tí karið og tekur tað við til kongsborgina, haðani hann stýrir sínum stríðsmönnum, sum vakna uppafurt til ævigt liv, um teir falla fyri honum á vígvollinum.

Við hesari illgerðini hevur Óðin svikið mannaættina, við eini jungianskari orðing kundu vit sagt, at hann hevur svikið tað kollektiva dulvitið. Hann vil eiga, og harvið definera tað, sum er ein felags, irrationell frumkraft.

Í útgávu hjá Snorra fremja Gunnløð og Óðin svikið í felag. Í besta Agent 007-stíli lokkar Óðin mjóðin frá Gunnløð eftir trimu: a kærleiksnáttum. Tað er helst tann útgávan, flest øll kenna. Men 'Hávamál' er ikki rættiliga so avgjørt sum Snorri, her er ein rødd, sum eftir orðavalinum at døma ikki úttan víðari góðtekur skálkagerðina hjá Óðini:

Trygdareið Óðin, haldi eg, tráan svør, tó, hvat er á hann at líta? Suttungi ræddi hann svikum við mjóðin frá, og Gunnløðu grætaði. (Hávamál str.1)

Óðin stjelur skaldagávuna, orðið og orðsins vald, við at brúka snildir og harðskap. At mjóðurin er ein kraft, sum er í varðveitslu hjá einari jatnakvinnu, hevur samband við hansara náttúru. Hann ímyndar tað ótamda, tað irrationella, vandamikla, upp á sama máta sum jatnirir gera tað, og sum tann vanligu kvinnumyndin ger tað í mytnum, í religiúnini og í bókmentunum. Í tí heilaga brúðleypinum í mytni sameinast hesar kreftir við mannliga styrki og ratio til eina eind. Men tað, sum Óðin ger, er, at hann sker tær kvinnuligu kreftirnar burtur - sum Gunnløð ímyndar - og formaliserar mjóðin, orðið í tí vælskipaðu sivilisatiónini í Ásgarði.

Í fyrstuni var orðið

Fara vit til eina aðra mytu, siggja vit eisini har, hvussu stórt vald orðið verður hildið at hava. Í Fyrstu Mósebók kapitl 1 lesa vit, hvussu Gud skapti himmalin og jørðina og alt livandi við sínum boðum. Tað er

orðið, sum skapar. Tann orðingin, tey flestu kanska kenna best, er tann duldarfulla, poetiska byrjanin í Evangelinum eftir Jóhannes: „Í fyrstuni var orðið, og orðið var hjá Guði, og orðið var Guð.“ (Jóh.ev.1,1)

Aftur til skapanarsøguna. Um menniskjuna stendur: „Og Guð segði: „Vær viljumi gera menniskjur eftir okkara mynd, okkum líkar, og tær skulu ráða yvir havsins fiskum...“ (1.Mos.1,26).

Tann danska týðingin sigur sama stað: „Gud sagde: „Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk...“

Í báðum frábrigdum er grammatiskt samsvar millum navnord og persónsfornavn: 'menniskjur - tær' á føroyskum og 'mennesker - de' á danskum.

Í kap.2 fáa vit eina nágreiniligari lýsing, tað eitur í vers 6-7 í tí dansku týðingini: „Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånd i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen.“

Í hesum sambandi er tað áhugavert at siggja, at týðarin brýtur tær grammatisku reglurnar og ger 'menneske' til kalkkyn. Helst er tað tí, at samanhengið seinni vísir, at tað er Adam, sipað verður til. Men tað besniðaða við øllum er, sambært biblíuútgávu frá 1992, at tað hebraiska orðið fyri Adam er tað sama sum fyri menniskja. Seinni, kap.2 vers 23, lesa vit: „Da sagde Adam: „Nu er det ben af mine ben og kød af mit kød. Hun skal kaldes kvinde, for af manden er hun taget.““ Í nevndu biblíuútgávu verður upplýst, at upprunateksturin her hevur eitt orðspæl millum 'kvinde' og 'manden'. Ímynda vit okkum við øðrum orðum, at hetta versið byrjaði „Da sagde mennesket: ...“ og at týðingurin av orðunum fyri 'kvinde' og 'mand' ikki var so einfaldur sum í týðingini, er knappliga ikki longur nakað málsligt grundarlag fyri at geva nýttu kalkkynsdám, soleiðis sum vit eru uppvaksin við.

Maður - menniskja

Tann føroyska útgávan er uppafurt eintýddari maskulin. Soleiðis verður sagt í kap.1 vers 27: „Og Guð skapaði mannin eftir síni mynd, í Guðs mynd skapaði hann hann, sum kall og konu skapaði hann tey,“ og í kap.2 vers 7: „tá myndaði Harrin Guð mannin av mold jarðar og blásti livsanda í nasar hans, og soleiðis varð maður til livandi skepnu.“